

ДУШАН ГЛИШОВИЋ

ДРАМА ДРАГОСЛАВА ЈАЊИЋА „ВЕЛЕПОСЛАНИК” У СУКОБУ СА ИСТОРИЈСКИМ ЧИЊЕНИЦАМА

Драгослав Јањић је мало познат писац. О њему се на Википедији може прочитати:

Драгослав Јањић (Мостар, 1937–2012), новинар, књижевник, путописац и есејиста. Рођен је у Мостару, а живио у Сарајеву и Дубровнику. Био је члан Међународног ПЕН центра БиХ у Сарајеву и члан Друштва писаца БиХ. Заступљен је у антологијама босанскохерцеговачке приповјетке, фантастичне приповјетке и Антологији југословенске фантастике.

Превођен је на енглески, француски, словеначки и македонски језик. Добитник је више награда за кратку причу и радио драме. Добитник је награде Издавача и књижара БиХ за најбољег аутора у 2010. години за збирку приповједака *Чај од александријске ружје*. Сарађивао је у дневним листовима – *Ослобођење*, *Полиџика*, *Дело*, *Побједа*, *Лица*, *Форум*, *Мониџор*, *Хрвајиска мисао*, *Босанска вила* итд.

Радио је на Радио Сарајеву а затим Телевизији БиХ као уредник Редакције за културу. У рату је био репортажни дописник из Сарајева за швајцарски дневни лист *Tribune de Genève* из Женева. Десет посљедњих година провео је на мјесту главног и одговорног уредника *Босанске виле*, листа за књижевност, културу и друштвена питања.¹

Пажњу су привукле збирка приповедака *Чај од александријске ружје* (2010), као и приповетка *Тровање шампањцем* (2000). Објавио

¹ https://sh.wikipedia.org/wiki/Dragoslav_Janji%C4%87 (Посетио: 26. 10. 2016).

је и збирку путописа *Дно ѿљуџца* (2013). Осим *Велѿосланика*, Андрићу је посветио и комад *Писаћи сѿо Иве Андрића* (1990).

Велѿосланик је позоришна драма, објављена 2012, у години када је писац умро. Њена радња обухвата последња три месеца Андрићевог службовања у Немачком Рајху.² Лица драме су:

ИВО АНДРИЋ, велѿосланик Краљевине Југославије у Берлину

МИЛИЦА БАБИЋ, супруга Иве Андрића

КОНСТАНТИН КОСТИЋ, дипломата у Посланству

НЕНАД ЈОВАНОВИЋ, аташе за штампу и први супруг Милице Бабић

ОЛГА, секретарица у Посланству

МОМЧИЛО НИНЧИЋ, министар спољних послова Краљевине Југославије

Др. ХАНС КЕСТНЕР, службеник Министарства спољних послова Рајха

БАРОН ДИРНБЕРГ, шеф протокола Министарства спољних послова Рајха

ВАЈЦЕКЕР, државни секретар

ЦИГАНКА

ПУТНИЦИ

СТАТИСТИ

Сценски ефекти: музика, гласови, звона, звукови, жамор... (5)

Аутор књижевног дела са историјском темом стоји пред одлуком да се држи чињеница и следи документаристички приступ, или да ликове уздигне на степен универзалног значења, занемарујући нужно при томе историјске чињенице. Јањић се определио за обе могућности и уз помоћ Андрићевих сећања и једног научног рада покушао да реконструише Андрићево делање у најтежим данима његовог боравка у Немачкој, од двадесетседмомартовског пуча до повратка у Београд, 1. јуна 1941. године.³ Он чак за одређене цитате даје и изворник у намени.

² Драгослав Јањић, *Велѿосланик. Драма у дванаест сцена*, ДЕС, Сарајево 2013, 116.

³ Јањић је навео следеће наслове: Иво Андрић, *Знакови ѿред ѿуџа*, Просвета, Београд 1978; *Свеске Задужбине Иве Андрића*, VII/1988, св. 5; Желимир Боб Јуричић, *Иво Андрић у Берлину 1939–1941*, прев. Иво Шољан, Свјетлост, Сарајево 1989; Раде Војводић, *Судбина умејника. Разговори са Ивом Андрићем*, Слово љубве, Београд 1976; Иво Андрић, *Сѿазе, лица, ѿредели*, Младост – Свјетлост – Просвета – Државна заложба Словеније, Загреб – Сарајево – Београд – Љубљана 1965.

Нажалост, већ сам наслов драме је споран. Ако је аутор хтео да Андрићеву дипломатску функцију у Берлину похрвати називом велепосланик, онда би то био хрватски превод речи амбасадор, звање које су имали само представници сила победница у Првом светском рату. Како је он био посланик, онда велепосланик није одговарајући назив његове функције.

И код драмских лица има примедби. Наведени Константин Костић није био дипломата већ протоколиста, дакле чиновник.⁴ Ненад Јовановић је вршио функцију аташеа за штампу, али је уз Велимира Кривошића, заправо, био дописник Централног пресби-роа.⁵ Према пописнику чланова Краљевског посланства у Берлину, није постојала никаква секретарица Олга. Дакле, она је један од ретких измишљених ликова. Име Ханса Кастнера (Hans Kastner) је преиначено у „Кестнер”. Он је био дипломата у звању саветника посланства, а не „службеник Министарства спољних послова Рајха” (5). Његов задатак се састојао у томе да буде уз југословенске дипломате од њиховог одласка из Берлина до одласка за Београд.⁶ „Барон Дирнберг” је највероватније погрешно написан или штампан, јер се ради о Александеру фон Дирнбергу (Alexander von Dörnberg), шефу Протокола немачког Министарства иностраних послова, који је на тој функцији био од 1938. до 1945. године. Презиме државног секретара у Министарству иностраних послова правилно гласи Фон Вајцекер (von Weizsäcker), а не „Вајцекер” како је аутор навео. И он је попут Дирнберга био барон и звао се пуним именом Ернст Хајнрих (Ernst Heinrich). Није јасно због чега нису исписана пуним именом и презименом два последња лика. Имена ликова у овом тумачењу се наводе онако како их је аутор драме крстио, а не како су се звале личности које су послужиле као узор. Када се говори о личностима, оне су наведене сходно српској транскрипцији њихових немачких имена.

Драма започиње у тренутку највеће пишчеве славе, по повратку са доделе Нобелове награде, ретроспективним приказом његове посланичке прошлости у Берлину. Необично је да Андрић као лик

⁴ АЈ, фонд 334, МИП КЈ, ф. 88, фол. 791. Југословенски посланик – МИП-у, Београд–Берлин, 5. јули 1939. Са четири члана техничког особља Посланство је имало укупно петнаест запослених. Миодраг Митић, *Поеџе у фраку*, Филип Вишњић, Београд 2002, 41 и сл.

⁵ Мирослав Караулац, *Уз Андрићева њисма Милице Бабић*. У: *Свеске ЗНА*, год. VIII, 1989, св. 6, 89. К. Димитријевић наводи да је Ненад Јовановић био „културни аташе” у Берлину. Коста Димитријевић, *Иво Андрић*, Дечје новине, Горњи Милановац 1981, 53.

⁶ РААА, R 29893. АА, Unterstaatssekretär. Akten betreffend: Jugoslawien, Januar 1941 – April 1941. Bd. 1. Protokoll I 6427 XIV 180. Von Dörnberg dem Staatssekretär. Abreise des Personals der früheren Jugoslawischen Gesandtschaft in Berlin. Berlin, den 7. April 1941. Unpaginiert.

говори у драми ијекавицом попут осталих ликова, иако је од дола- са у Београд говорио екавицом.

Иако се аутор служио литературом о Андрићевом берлинском периоду и Андрићевим текстовима, из којих цитира и наводи извор- нике у напоменама, необично је што се лик Андрића ословљава са „амбасадор” (I/13) уместо *йосланик*; „Botschafter” (III/38) уместо *Gesandter*; помиње „Велепосланство” (I/19) уместо *Послансѣво*; Констанц му се налази у „Баварским Алпама” (I/19, VII/71); за су- ђење Рибентропу у Нирнбергу каже да је било „1956. године” (I/21) уместо 1945/46. године; берлински хотел се звао „Еспланад” (*Esplanade*), а не „Еспланада” (II/26); воз са југословенским дипломата и конзуларним сужбеницима није стигао „првог јула четрдесет и прве” (I/22) на Београдску железничку станицу, већ 1. јуна те го- дине; Андрић није предао фиреру акредитиве у „Рајхстагу” (II/31), већ у Канцеларству Рајха. Андрић никада није „у Београду тражио и молио за посао” (IX/89), већ је у главни град дошао тек када му је Тугомир Алауповић, тадашњи министар вера и његов бивши на- ставник, нашао посао у Министарству вера; „конзулат у Њујорку” (IX/89) никада није био његово радно место, иако је на почетку каријере поднео молбу да службује у том граду. Небригом Персонал- ног одсека Министарства иностраних послова Краљевине Југосла- вије унет је у Андрићев персонални досије податак да је службовао у Њујорку. Уместо тога, упућен је у Ватикан.⁷ Одговорност за ове погрешке лежи и на издавачу, који није нашао за сходно да рукопис лекторише.

У првој сцени Андрић и супруга Милица у свом стану у Бео- граду, после доделе Нобелове награде, срећују утиске, а Андрићу се причињавају гласови људи на Београдској железничкој станици, 1. јуна 1941, који га као посланика моле да се заузме за пуштање на слободу оних дипломата које су Немци по доласку воза из Бад Шахена ухапсили. Радило се о дванаесторици дипломата и конзу- ларних службеника које су немачке власти ухапсиле тога дана у Београду и послале натраг у надлежне полицијске центре њихових пребивалишта у Немачкој и Аустрији.⁸

⁷ „Указом Пр. Бр. 324 од 14. фебруара 1920. г. постављен за вице-конзула III кл. Краљ. Генералног Конзулата у Њујорку, г. Иво Андрић, секретар III кл. Министарства Вера – по својем пристанку.” У: АЈ, фонд 334, МИП КЈ – Персо- нални одсек, ф. 134, фол. 933–934.

⁸ РААА, R 103354. AA, Politische Abteilung. Akten betreffend: Staatsmänner, einschl. der Mitglieder der diplomatischen und konsularischen Auslandsvertretungen. Jugoslawien 11, No. 3. Schrift zu Prot. A 17995 XIV 180. Der Chef der Sicherheits- polizei und des SD, Nr. IV E 6 – 34707 g, gez. Schmitz. Berlin, den 20. August 1941. Pag. 098–099.

Дијалози између Андрића и Милице по повратку са доделе Нобелове награде нешто су животнији у односу на друге дијалоге у драми. Тако се Милица интересује зашто је Андрић ушао у Партију, а он образлаже да је уласком у Партију хтео да ствари сазнаје и гледа изнутра, „а никако извана и преко других дознајем шта се у партији [треба: Партији] збива и припрема” (I/16). Читаоцу остаје да закључи да има посла или са наивним Андрићем, или са Андрићем који је затворен и према супрузи. Чланство у Савезу комуниста Југославије није било ништа друго него још једна заштита од самовољног и хировитог једнопартијског режима у којем се налазио.

Једном је, вели, и затражио услугу Партије, када је замолио Ђиласа да се уклони фотографија са изложбе поводом десетогодишњице приступа Југославије Тројном пакту, 25. марта 1941. године у Бечу, на којој се видео поред Цинцар Марковића и Рибентропа, што је овај одмах наложио и фотографија је уклоњена (I/17).

Сећајући се берлинских дана, Андрић признаје Милици да се увек изнова пита да ли је 1. јуна 1941. довољно учинио за ухапшене колеге и да га то питање, као и његово саслушање од стране немачких власти Београду, заокупља чак и сада, у тренуцима велике славе.

Друга сцена прати понашање чланова Посланства у Берлину на дан после пуча. Андрић сазнаје о пучу од својих сарадника, што је за њега утолико чудноватије јер је претходне вечери, 27. марта, Рибентроп у берлинском хотелу „Еспланад” приредио пријем у част јапанског министра иностраних послова, током којег је разговарао са Андрићем.⁹ Сарадници му преносе и да су чули Хитлерову изјаву да ће „згазити нашу земљу” (II/27). Тачно је да је Хитлер то рекао, али не у јавности него својим генералима, 27. марта, на сазнање о пучу, као и да није имао намеру да се војно ангажује против Југославије, али да сада „Србе треба смождити” („Die Serben müssen kurz und klein geschlagen werden”).¹⁰ Овде није у питању само погрешно наведено време када је Хитлер своју намеру о судбини Југославије изговорио него је и читава даља конструкција драмске радње доведена у питање. Наиме, Андрић по налогу из Београда покушава да увери Берлин у наставак добрих односа,

⁹ PAAA, R 27097. AA, Dienststelle Ribbentrop, 2/2, Teil 1. Akten betreffend: Vertrauliche Berichte, von 1940 bis 1941. Vertraulicher Bericht. Berlin, den 28. März 1941, Pag. 30769–30775.

¹⁰ *Die Hassell-Tagebücher 1938–1944*. Ulrich von Hassell, *Aufzeichnungen vom Anderen Deutschland*. Nach der Handschrift revidierte und erweiterte Ausgabe unter Mitarbeit von Klaus Peter Reiß herausgegeben von Friedrich Freiherr Hiller von Gaertingen. Berlin, Siedler Verlag, 1988, S.162.

што би после јавно изговорене намере о нападу Немачке било бесмислено. Са сазнањем о Хитлеровој ратној намери према Југославији, свако даље настојање да се одрже добри односи су бесмислени.

Дијалог између државног секретара Вајцекера и Андрића чини трећу сцену. Андрић му се жали што већ други дан чека на пријем, а Вајцекер тражи објашњење за догађаје у Београду, на које југословенски посланик нема ваљаног објашњења, јер о њима зна колико и његов саговорник. Један другоме учтиво спочитавају услуге које су владе чиниле једна другој у последње две године. Немачка је дала кредит Југославији и испоручила десет војних авиона како би „сачувала своју независност и неутралност” (III/40), на шта Андрић узвраћа да је за то упућен противзахтев за напуштање председавање Лигом народа.

Како су у Београду демонстранти вређали немачког посланика Херена (Heeren), Андрић преноси извињење југословенске владе и веровање да „догађаји у Београду, који су данас већ под контролом” неће утицати на југословенско-немачке односе, нити на „бечки Протокол” (III/41). Када немачки дипломата пита Андрића не чини ли му се све то „чудним и контрадикорним”, овај узвраћа лаконски: „Можда, али само наизглед. Не заборавите да је у Југославији изведена нека врста унутрашње револуције” (III/42). Колико год се Вајцекер трудио да добије конкретан одговор, толико Андрић узвраћа делфијски двосмислено и скреће пажњу на улогу народа, тврдећи да је приступ Пакту био врста ултиматума.

Ако у овој драми постоје успела места, онда је то и овај дијалог, који се води између двојице дипломата чија је дужност да бране интересе своје државе, али је овај разговор уједно и разговор два света:

ВАЈЦЕКЕР [:] Подржавали смо Југославију иако то нисте заслужили.

АНДРИЋ [:] Видите, прилике у Југославији данас управо одражавају све аспекте вањске и унутрашње политике, који се сада не дају лако раздвојити. Можда их је зато данас тешко разумјети. (III/43).

С друге стране, ни један ни други не знају шта њихове владе смерају, те покушавају да оставе утисак упућености у политичке прилике, али да истовремено оставе могућност за даљи дијалог после Андрићевог повратка из Београда.

Разговор Андрића и Вајцекера вођен је 29. марта 1941, онога дана када је југословенски посланик у 18 часова напустио Берлин и кренуо за Београд. Андрић је тражио да га прими министар иностраних послова. Постојао је предлог да се Андрићу непосредно

пред одлазак на пут саопшти да министар не може да га прими због обавеза према јапанском министру иностраних послова. Међутим, Вајцекер није прихватио предлог свога заменика да Андрића доведу у временску замку. Примео је југословенског посланика. Из сачуваног записника са овог састанка види се да је Андрић рекао да не може ништа да каже о новој влади, јер се она данас први пут састаје. Сам је пак проценио да нова ситуација у Југославији има своју унутрашњополитичку и своју спољнополитичку страну, које се не могу сасвим раздвојити, да верује да ће се делати брзо и да у Берлину треба имати стрпљења, као и да зна да је ред у великој мери успостављен и да ће се сузбити антинемачки испади. Постараће се да нова влада заузме према Немачкој јасан став. Вајцекер је ово ћутке примио к знању и рекао да није у стању да каже ништа о новом стању међусобних односа, те да има извештај да је немачки посланик у Београду вређан на улици. Андрић је рекао да ће се вратити 2. априла.¹¹

Стигавши у Београд, Андрић се састао са новим министром иностраних послова Момчилом Нинчићем. У четвртој сцени они седе на клупи на Београдској тврђави, која се у драми зове „парк Калемегдан” (IV/46). Ако су у једној историјској драми остаци српске грађевине, дакле остаци двора Стефана Лазаревића, називају турским именом „Калемегдан” (турски: *kale* – тврђава и *meydan* – широко поље), онда се лако да закључити да аутор још није досегао преко потребну националну самосвест. То не важи само за овог херцеговачког писца. Владе и режими су се у Србији и Југославији нехајно и некритички односили према материјалној и духовној прошлости. Док су пропадању препуштане читаве грађевине, није одбацивано оно што је туђин наметнуо. Културно и политички није свеједно да ли се каже Београдска тврђава или Калемегдан.

Започети разговор њих двојице омета Циганка која проси и хоће да им гледа у длан и чије речи треба да се схвате као нека врста начела светске историје: „Бога сила не моли, а Бог силу не воли...” (IV/46). А када се просјакиња удаљи, разговор испрва тече о метеоролошком, а тек потом о политичком времену. Нинчић је уверен да „све се још да исправити и вратити на стари колосијек” (IV/48), али Андрић није тог мишљења и наводи особине Немаца које се разликују од особина превртљиве југословенске политике. Но, Нинчић тера своје и говори о поштовању приступа Пакту, што иде у прилог југословенске неутралности. Напомиње да су Немци

¹¹ PAAA, R 29893. AA, Unterstaatssekretär. Akten betreffend: Jugoslawien, von Januar 1941 bis April 1941. Bd. 1. Aufzeichnung, Weizsäcker an von Ribbentrop. St.-S. Nr. 206. Berlin, den 29. März 1941. Unpaginiert.

затворили Посланство у Београду и конзулате по Југославији, осим оног у Загребу, чиме су предстојећа збивања наговештена. Андрић помиње своје неслагање са Цинцар-Марковићем који је тражио да Андрића врате из Берлина. Нинчић пак налаже Андрићу да се врати у Берлин и покуша повраћај односа на претходно стање.

Аутору није било тешко да измисли овакав разговор Нинчића и Андрића у Београду. Новоименовани југословенски министар спољних послова је лично Херену саопштио одлуку владе да ће поштовати потписани приступ Тројном пакту и рекао да ће главни задатак владе бити унапређење односа са Немачком и Италијом. Нова влада ће бити „бољи гарант пријатељске политике према Немачкој него што је то бившој влади икада полазило за руком”, рекао је Нинчић.

После Стојадиновића, наредна два премијера су изјављивала да ће они задржати добре односе са Немачком, а односи су постајали све лошији. Када је Херен рекао Нинчићу да је Симовић италијанском посланику Мамелију (Mameli) изјавио да ће Југославија дати себи одушка у Албанији уколико немачке трупе заузму сектор Солуна, Нинчић је био уплашен и брзо додао да је Симовић говорио у своје име, а не у име владе.¹²

Дакле, и Нинчић и Андрић су били само инструменти политичких замисли на које повратно не могу да утичу. Од њих се од пуча наовамо очекивало да обављајући своју дужност само замајавају немачку страну док се југословенска војска не припреми за фронт према Грчкој. И један и други су искусни дипломати, те мора да су прозрели намештену игру, мада се то из поменутог разговора не види.

У тим пресудним тренуцима по државу Јањић приказује њих двојицу као доконе и спокојне пензионере на клупи, у по бела дана, усред парка који иначе врви од шетача, уместо, на пример, усред жучног дијалога са другим југословенским дипломатама у Нинчићевом кабинету. Уместо других дипломата и политичара, ту је Циганка са својом мудрошћу о богу и сили. Ни речи о кнезу, о младом краљу, о пучистичкој влади. Ништа. Углавном, о чему год да су њих двојица тада причали, то свакако нису радили седећи на клупи на Београдској тврђави, што је крајње непримерено њиховом статусу, ма колико Мештровићев Победник у мизансцену деловао као какво-такво оправдање.

По повратку у Берлин Андрић нема ничем добром да се нада. Током пете сцене он са сарадницима у згради Посланства слуша

¹² ADAP, Serie D, Bd. XII.1, Dok. 235, S. 347. Der Gesandte in Belgrad an das AA. Belgrad, den 30. März 1941.

Радио Лондон, који јавља да је Београд бомбардован тога дана, 6. априла. За разлику од других, Андрић ту вест прима са необичним миром и теши друге да би то могао бити само један напад, наводећи за утеху неке народне мудрости. Када га Милица упита да ли је било „назнака” да би Београд могао да буде бомбардован, Андрић то пориче и наводи да „овако нешто нико није спомињао нити предвиђао” (V/59).

Док је Андрић на дипломатском пољу безуспешно покушавао да поправи нарушене односе између Београда и Берлина, дотле је мајор Владимир Ваухник, југословенски војни атеше у Берлину, са различитих страна примао доставе о припремама за напад на Југославију. Он је Хитлерову одлуку о разбијању Југославије сазнао 28. марта по подне, од једног новинара који је радио за *Дојче Алгемајне Цајтунг* (*Deutsche Allgemeine Zeitung*) и од доктора Зигисмунда Бернсторфа (Sigismund Bernstorff), коме је то пренео један високи официр у самом седишту СС-а, а 1. априла је добио чак две писмене доставе поштом о Хитлеровом ратном плану против Југославије. Током вечери је добио и упозорење телефоном о тачном датуму бомбардовања Београда, о чему рано изјутра 2. априла шаље депеше за Београд преко „три различита канала”. У ноћи 2. априла добија телефонски уговорен знак да је на договореном месту остављена и писана порука са правцима немачког напада на Југославију, о чему опет извештава Београд. Ваухник је тада имао утисак да је „читав немачки народ стао уз Југословене”.¹³ Узалуд. У Београду се сумњало у тачност тих информација до којих је Ваухник дошао. Ваухника су игнорисали, те је чак 3. априла авионом послао за Београд свога помоћника, мајора Пуписа, да лично пренесе обавештења о планираном нападу.

Једну од Ваухникових порука су стварно примили у Београду, али јој нису придавали важност.¹⁴ Београд је 2. априла добио Ваухникову дојаву да Хитлер планира да нападне Београд 6. априла. Такву информацију су и Енглези доставили Симовићу два

¹³ Vladimir Vauhnik, *Auf der Lauer nach Hitlers Kriegsplänen* (MS). Цит. према: Jacob V. Hoptner, *Yugoslavia in Crisis 1934–1941*. New York and London, 1962, p. 282. Хоптнер наводи под претходним насловом један од Ваухникових необјављених рукописа. Види: Rozina Švent, *Vladimir Vauhnik – vojak in obveščevalac*, у: *Zgodovinski časopis*, 49/1995, 2, 281–288.

¹⁴ Vladimir Vauhnik, *Auf der Lauer nach Hitlers Kriegsplänen* (MS). Цит. према: Hoptner, *Yugoslavia in Crisis...*, p. 282. Министар војске Пешић је навео да никад није чуо за поменуто Ваухникову поруку. Генерал В. Петковић, *Ко је крив*, у: *Искра*, Минхен, 1. марта 1951 (272). Види поглавље *Задњи дани у Берлину*, између 25. марта и 6. априла 1941, у: Владимир Ваухник, генералштабни пуковник, *Невидљиви фронт. Борба за очување Југославије*, „Искра”, Минхен 1984, 134–141.

пута 5. априла, али је Симовић то одбацио као „бесмислицу”.¹⁵ Другим речима, Симовић је од изазивања пуча па надаље чинио све да до рата на тлу Југославије дође.

На убедљивости Јањићева драма губи када покуша да опонаша Фон Дирнбергов телефонски разговор са службеницом Олгом, а потом са Андрићем. Обоје се оглашавају на телефонски позив са „Jawohl”, што је војнички за „разумем”, уместо са „Hallo”, што су Немци увели уместо уобичајеног „добар дан” и сл. крајем двадесетих година прошлог века како би скратили време разговора. Фон Дирнберг је био барон, али се том титулом није нико ословљавао у свакодневном опхођењу, па то сигурно нису чинили, како то Јањић у тексту чини, ни службеница Југословенског посланства ни југословенски посланик.

У седмој сцени Андрић је изнова у Министарству иностраних послова у Берлину, где га прима Дирнберг. Овде је Андрић енергичан у настојању да разговара са министром и да добије одговор зашто је Београд бомбардован. У политичка и војна питања се шеф Протокола не упушта, већ само саопштава да посланик и чланови Посланства имају 24 часа да напусте Рајх, јер су Немачка и Југославија у рату.

Јањићев Андрић је испао више него наиван у тренутку када треба да је највише дипломата. Његов тон је скоро агресиван када засипа Дирнберга реторским питањима, попут: „Шта Њемачка даје себи за право? И зашто рат?! Због тога што је народ одбацио Протокол?” (VI/65). Андрић је најкасније у Београду могао да сазна да Енглеска стоји иза пуча, што је и Берлин увелико знао. Његово позивање на народ усред тих чињеница чини га смешним.

Дирнберг му саопштава да само њему лично немачка влада пружа могућност да путује куда жели, а да за све остале важи одлазак возом за Констанц, па преко Швајцарске у Југославију, након чега му уручује пасош. Тачно је да је немачка влада само Андрићу понудила да оде из Немачке куда жели, али то није учинио Дирнберг (у драми Дирнберг).

Према Андрићевом сведочењу, он је у Министарству, 6. априла, са Дирнбергом, постигао споразум да је југословенско дипломатско и конзуларно особље са територије под немачком окупацијом „... имало прећи у Швајцарску, а предходно прикупљање вршило би се у Констанцу на немачко-швајцарској граници”.¹⁶

¹⁵ Ilija Jukić, *The Fall of Yugoslavia*. Translated by Dorian Cooke. New York – London, Harcourt Brace Jovanovich, 1974, p. 66.

¹⁶ Иво Андрић усмено Војиславу Ј. Вучковићу, Војислав Ј. Вучковић, „Интернирање југословенских конзуларних представника у Немачкој за време Другог светског рата”, у: *Југословенска ревија за међународно право*, 1961, бр. 2, 248.

Укрцавање југословенских дипломата у воз у Берлину 7. априла чини седму сцену, у којој се појављују Кестнер и Костић, један да објасни како и куда се путује и да буде стални пратилац групи, а други да посвршава послове око рачуна и преостале обавезе у вези са зградом Посланства. Швајцарска је преузела заступање међусобних интереса Југославије и Немачке.

Од свих питања која је један немачки званичник могао да постави Андрићу, најмање очекивано је оно које поставља Кестнер: „... је ли вам жао што напуштате Берлин?“, на шта Андрић на почетку одговора каже: „’Преширок је за моју мисао’ знао је за Берлин рећи велики Гете.“ (VII/69) После бомбардовања Београда и напада на Југославију, овакав разговор је тешко замислити.

У осмој сцени њих двојица настављају разговор на књижевну тему, јер Кестнер напомиње да се у Констанцу једанпут годишње састају добитници Нобелове награде за књижевност (VIII/75), што није тачно, јер се састанци одржавају у месту Линдау (Lindau) на Боденском језеру за све нобеловце и то тек од 1951. године. Погрешно су сусрети нобеловаца наведени и на самом почетку драме, када Андрић и Милица разговарају о годишњим сусретима нобеловаца у Бад Шахену пре рата (I/20 и 21).

Погрешкама у драми нема краја. Тако Андрић пита Кестнера зашто је Посланство прешло у руке Министарства иностраних послова, остављајући на читаоца утисак да је та зграда била у власништву Краљевине Југославије (VIII/77). Она је подигнута само за потребе југословенског посланства, али је била власништво немачке државе, што је Андрић знао.

Даље, Андрић од Кестнера тражи објашњење због хапшења једанаест југословенских дипломата. Уз то иде и напомена да он то чини „(оштро)“ (VIII/78). Југословенске дипломате су ухапшене, и то у још већем броју, тек по доласку у Београд. Андрић објашњава у драми да их на Боденском језеру држе као таоце док и последњи Немац не напусти Југославију (VIII/82). Прави разлог је другачији. Док трају ратне операције, није могуће безбедно довести југословенске дипломате у Београд, а време док су притворени коришћено је да би се проверило ко се од њих бавио шпијунским пословима или каквом другом делатношћу против Трећег рајха.

Андрићу и Милицу Бабић посвећена је девета сцена, која се одиграва на клупи крај Боденског језера. Посланик умирује Милицу, чији је супруг Ненад одведен на саслушање. Андрић претпоставља да је разлог привођењу то што је Ненад био социјалиста.

И овде нетачности. Јовановић није привођен током боравка у Бад Шахену, а Андрић у дипломатији није од „1921.“ (IX/87), већ од 1920. године.

Седећи тако на клупи, Андрић жали судбину Југославије, и наводи да је у бомбардовању Београда погинуло „17 хиљада људи” (IX/90). Уверљивост Андрића као лика се тиме нарушава, јер он наводи број који се због тоталног расула читавог државног, управног и комуналног система могао тада само наслућивати. Милица помиње песму „Лили Марлен”, а Андрић каже како неко намерно пушта ту песму, јер је слуша цело јутро како на радију и да она до њих допире на таласима бившег Радио Београда, који је претворен у „Војнички Радио Београд” (IX/96), те да је од почетка емитовања те песме Радио засут писмима немачких војника из свих крајева Европе. Ни то није тачно. Немачки војнички радио у Београду је ту песму испрва емитовао јуна или јула 1941, а потом, пошто је повучена из програма крајем јула, уследили су протести немачких војника. Стога је емитована од 18. августа исте године, свако вече у 21.57, пре последњих вести тога дана, у 22. часа.¹⁷

На основу великог броја немачких војника које Костић виђа на станицама при доласку из Берлина за Констанц, Андрић закључује да је то добар знак, јер ће се Немци ускоро решити групе југословенских дипломата пред „напад на Русију” (X/99), како вели у десетој сцени, чије је место радње соба хотела у којем су смештене југословенске дипломате. У време Андрићеве делатности у Берлину увелико су прислушкиване просторије и телефонски разговори, што је он знао и био веома обазрив.

Није случајно што је у једном извештају Министарству иностраних послова у Берлину о стању и понашању југословенских дипломата у Бад Шахену речено:

Понашање посланика Андрића пре и током одласка бивших југословенских дипломата из Берлина је у допису шефа Протокола господину министру иностраних послова Рајха оцењено као узорно. О овоме је господин министар иностраних послова Рајха дао да се обавести Фирер. Протоколу је издата директива да посланик може, уколико то жели, да остане у Немачкој или да отпутује у земљу по сопственом избору. Шеф Протокола је на то Андрићу саопштио да може да пређе у Швајцарску, али и да остане у Немачкој, ако то више жели. Господин Андрић се тада о томе није изјаснио. У последње време је посланик Андрић представнику Протокола при

¹⁷ *Der Mythos „Lili Marleen”*. In: Axel Jockwer: *Unterhaltungsmusik im Dritten Reich*. Konstanz, Univ., Diss., 2005. S. 234–245. Liel Leibovitz, Matthew I. Miller: *Lili Marleen. Ein Lied bewegt die Welt*. Aus dem amerikanischen Englisch von Nathalie Lemmens. Edition Elke Heidenreich bei C. Bertelsmann, München 2009. S. 125–137. Оба изворника наведена према: https://de.wikipedia.org/wiki/Lili_Marlenn (Почећено: 31.10.2016).

групи за размену, саветнику посланства Кастнеру тражио да му се дозволи да са целокупном групом за размену пређе у Швајцарску.¹⁸

Костић прича да је у Берлину гледао филмски журнал и да су гледаоци плескали видеви како су спомен-плочу Гаврилу Принципу на месту где је убио надвојводу Фердинанда „бацили под Хилтерове ноге” (X/103). Та плоча је била од мермера, са уклесаним позлаћеним словима, и била је веома неподесна за бацање, нарочито не пред ноге Фиреру. Она му је показана највероватније у возу, у коме је био Фиреров главни штаб, код места Менихкирхен (Mönichkirchen) у Аустрији, одакле је Хитлер пратио напад на Југославију и Грчку назван „Пролећна олуја” (Frühlingssturm), о чему сведочи тада направљена фотографија.

Андрић се надовезује на Костића и мишљења је да Хитлер у време када му је Андрић предавао акредитиве, априла 1939, није знао да је он био припадник Младе Босне.

Одлазак за Београд се примакао и Андрић се у једанаестој сцени центлменски опрашта од Кестнера, који му са жаљењем саопштава како се ове године неће одржати састанак нобеловаца и понавља му да може да оде у било коју земљу према сопственом нахођењу. На крају сцене Андрић своди политички рачун догађаја последњих месеци и пита се „зашто се све морало одиграти овако?” (XI/107).

Дванаеста сцена приказује гужву на Београдској железничкој станици кроз коју се пробијају Андрић и његови сарадници, праћени довицима упућеним Андрићу зато што Немци хапсе југословенске дипломате. Ту је поново она Циганка са народним мудростима: „Чија сила онога и царство...” (XII/110 и 111).

Двоструким понављањем сцене привођења појединих југословенских дипломата осумњичених за антинемачку делатност на почетку и крају драме сугерише се и Андрићева одговорност, али истовремено и оправдање због беспомоћности једног посланика који више нема никаквих ингеренција нити утицаја да хапшења спречи. Питања довикнута тада на железничкој станици упутније је било поставити актерима пуча и југословенској влади.

Ликови Југословена у овој драми не учествују активно у сплету политичких околности којима су беспомоћно препуштени на милост и немилост, иако је писац могао да прикаже Андрића који је киван на кнеза, владу Цветковић–Мачек, а и на пучисте који

¹⁸ PAAA, R 29663. AA, Büro des Staatssekretärs. Akten betreffend: Jugoslawien. Band 3. Aufzeichnung, zu Prot. A 9107 XIV 180, Peter-Pirkhahn. Berlin, den 23. Mai 1941. Pag. 153249.

су покварили смисао његовог двогодишњег посланичког залагања на одржавању добрих односа. Јањић је ту морао да се определи или за поратну комунистичку хвалу пуча као израза воље народа предвођеног Комунистичком партијом, или да погледа стварности у очи и пуч прикаже као енглеску подлу игру како би се рат проширио на Југославију. Та неопредељеност је пренета и на лик Андрића. Уместо да југословенске политичаре тера дођавола јер су малоумним потезом гурнули државу и српски народ у пропаст, он проповеда стоицизам и теши све одреда, а глас једино повисује на Дернберга, чија је улога крајње формална.

Опредељењем за комунистичко гледање на пуч изостављен је лик пуковника Ваухника који обавештава Београд о предстојећем бомбардовању, што би, свакако, подигло напетост радње. Ликови су, иначе, крути, без емоција, млохави и малокрвни, и казују нешто што се од њих мање-више очекује да ће рећи.

Читалац или гледалац *Велейосланика* среће једног контемплативног Андрића помиреног са свим шта му се догађа, а од помирености се драма не прави, јер тај књижевни облик живи од напетости и обрта. Иако се права драма одвијала марта и априла 1941. године у Београду (пуч, бомбардовање), драма која се одвија у Берлину је у самоме Андрићу, коме се руши младалачки сан – заједничка држава Јужних Словена и пропаст мисије због које је послат у Берлин, да ради на унапређењу добрих односа и очувању југословенске неутралности.

Све у свему, Јањићу није пошло за руком да ухвати напету атмосферу пред југословенску катастрофу у Посланству Краљевине Југославије у Берлину, чији је главни предзнак било приступање Југославије Тројном пакту у Бечу. Драма *Велейосланик* више подсећа читаоца на неке историјске секвенце него што му омогућава да доживи драматичност историјских догађаја кроз ликове.

Овде није у питању доцирање због тога што је аутор пренебрегао одређене историјске чињенице и приказао нешто што се није догодило. Писац историјске драме на то има право, али ако се при стварању историјске драме огреши на више од двадесет места о материјалне чињенице, утисак о тој драми ни у ком случају не може да буде повољан.